

*Теторія та сучасні тенденції
розвитку видавничої справи*

*Майя ОДИНЦОВА
старший викладач
Східноукраїнського
національного університету
імені Володимира Даля (м. Луганськ),
науковий керівник –
доктор філологічних наук,
професор Юрій Фесенко*

УДК 007 : 304 : 070; 087.5; 316. 662 (Грінченко)

“Байки й прибаютки Левка Боровиковського”: рукописний проект Бориса Грінченка

У статті йдеться про видавничу діяльність Бориса Грінченка. Зосереджено увагу на обґрунтуванні доцільності складання, аспектах створення й аналізі елементів змістової структури одної з його рукописних книг.

Ключові слова: Борис Грінченко, видавнича діяльність, рукописна книга.

Борис Дмитрович Грінченко відомий сьогодні як громадський діяч, письменник, літературний критик, етнограф, бібліограф, педагог, видавець, публіцист. Проте мало хто знає, що в його архіві в Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського НАН України зберігаються рукописні книги, створені ним у с. Олексіївці Катеринославської губернії (тепер Луганська область).

Видавнича діяльність Бориса Грінченка вже була об'єктом зацікавлення багатьох науковців, зокрема С. Єфремова, А. Погрібного, М. Малиш. Водночас ще й досі залишається недослідженим вельми важливий напрям його видавничої діяльності, а саме рукописні книги. Тому метою дослідження стало висвітлення цього питання. Оскільки предметом розгляду рукописні книги Б. Грінченка ще не були, завдання цієї статті полягає в обґрунтуванні доцільності складання, аналізі аспектів створення і складових елементів змістової структури лише однієї книги.

Як відомо, читання – важливий вид діяльності людини. Це творчий та індивідуалізований процес, що “сприяє формуванню емоційної сфери маленького читача, його мовлення, мислення, морально-етичних поглядів, оволодіння предметними операціями” [3, с. 169]. Книга не просто посилює всебічний вплив на особистість, вона є надважливим засобом її формування. Тому так важливо, щоб дитина долучалася до кращих зразків літератури.

На думку Б. Грінченка, дитина мала не тільки позбутися безсистемного читання, навчитися орієнтуватися в літературному просторі і вибирати книгу, вона мала познайомитися з нею, бо через численні заборони українська книга була їй просто не доступна. Працюючи вчителем в Олексіївці, Б. Грінченко власноруч написав та опрацював близько двадцяти книг українською мовою. Так, у 1891 р. він повністю переписав книгу “Байки й прибаутки Левка Боровиковського”, видану А. Метлинським у Києві в Університетській типографії ще 1852 р. [1]. Грінченкова книжка написана у невеликого формату записнику з 65 білих аркушів, має твердий корінець, обтягнута колінкором. Титульний аркуш має червоний бордюр, решта – чорний, з відбивкою для колонцифри. Заголовки графічно виділені розміром літер та жирністю написання.

Змістова конструкція книги складається зі службової, вступної, основної та заключної частин. Службова частина видання має такі вихідні відомості: назву, відомості про автора, вихідні дані.

На титульному аркуші Б. Грінченко розмістив багато інформації, тому використав розгорнутий подвійний титул, заповнюючи всі чотири його сторінки. На авантитулі подано назву книги. На контртитулі зазначено вихідні дані перевидання (власне переписаної Б. Грінченком книги): “Року 1891-го у сл. Олексіївці Слав’яносербського повіту Катеринославської г. переписав з друкованого Грінченко Борис” [1, арк. 1]. На титульній основній сторінці подано зазначені вище елементи службової частини. На звороті титулу – дослівний дозвіл цензора: “Печатать дозволяется, с тем, чтобы по отпечатании представлено было в Цензурный Комитет узаконенное число экземпляров. Киев, 1852 года, Ноября 1 дня. Цензор Д. Мацкевич” [1, арк. 2].

Варто зауважити, що при перевиданні книги, раніше вже затвердженої, необхідно було заново подавати рукопис до Комітету внутрішньої цензури в Києві, щоб отримати дозвіл на друк. За вихід недозволеної цензурним комітетом книги керівник чи власник друкарні притягався до суду. Працюючи в умовах дії Емського указу, Б. Грінченко, ймовірно, навмисне помістив зауваження про дозвіл цензора, показуючи, що у 1891 р. не можна було вільно видати українську книгу, навіть кількома десятками років тому дозволену цензурним комітетом.

У вступній частині, як і в оригінальному виданні, вміщено передмову, у якій йдеться про важливість вивчення народних наріч, а отже, й української мови. У передмові автор посилається на циркуляр 1847 р. Російського географічного товариства та відомості Російської академії наук, де з-поміж іншого зазначено вагомість народних матеріалів, зокрема: казок, байок, приповідок, пісень, приказок, прислів’їв, звичаїв, повір’їв, легенд, скоромовок, загадок тощо.

У заключній частині видання міститься додаток і зміст. У додатку подано 7 байок, узятих з іншого джерела. Їм передує пояснювальний запис: “Байки, котрих нема в книзі “Байки й прибаутки Левка Боровиковського”, а виписано сюди з “Ластівки” Є. Гребінки (СПб, 1841, бб. 291–298)” [1, арк. 60]. У змісті в алфавітному порядку вказано перелік усіх вміщених у книгу байок.

До збірки ввійшло 184 байки, 177 з них повністю копіюють “Байки й прибаутки”, ще 7 додано з альманаху “Ластівка”. Це оригінальні твори Л. Боровиковського, а також літературні обробки запозичених у інших байкарів чи у фольклору сюжетів.

Невипадковим вважаємо звернення Б. Грінченка до байки. З причин можемо зазначити такі:

1. Жанр байки має дидактичну спрямованість, оскільки покликаний на матеріалі історій про людей, тварин або рослини розглянути найважливіші моральні принципи та норми, якими має керуватися людина. Комізм описаної в байці ситуації використовується як повчальний зразок негативного у житті.

2. В українській літературі період розквіту жанру байки припадає на епоху Просвітництва, коли все було спрямовано перш за все на виховання народу. Тому байка пройнята народним світоглядом і відповідає морально-етичним поглядам народу.

3. Байка завжди зрозуміла народу, оскільки пов'язана з його сміховою самосвідомістю і сміховою культурою та будується на основі народного художнього мислення.

4. Лаконічна форма байки дозволяє навіть не дуже освіченій людині не втрачати нитку оповіді й усвідомлювати основну думку твору.

5. Байка розвиває критичне мислення – уміння оцінювати явища, події, вчинки і характери літературних персонажів, воно ж дає можливість пізнавати навколишній світ, орієнтуватися в ситуаціях, ставити цілі та знаходити шляхи їхнього досягнення. Чого, власне, прагнув Б. Грінченко.

З-поміж відомих майстрів-байкарів – Г. Сковороди, Л. Глібова, Є. Гребінки, П. Гулака-Артемівського й інших – не випадковим є вибір Л. Боровиковського. Його твори – “досить дотепні варіації на популярні байкарські сюжети, та й оригінальних чимало, оброблених лаконічно, подекуди сильно і вдатно” [2, с. 341]. Але найважливішим, на нашу думку, є те, що Л. Боровиковський писав короткі байки-гуморески – новий різновид жанру. Це максимально сконденсована (інколи до двох рядків) байка з афористичною гумористичною приповідкою. “Під його (Л. Боровиковського – М.О.) скальпелем-пером багатослівні байки-притчі (твори титанів) трансформуються в ошадні, немовби витесані з брили, “позбавлені” колоритності, “яскравих” барв, моралізування приповідки (мобільний сконденсований, максимально “спрощений” еквівалент “великого”)” [4, с. 68].

Справді, байки Л. Боровиковського мають стислий сюжет, без довгої розгорнутої моралі. Широку повчальну кінцівку-мораль автор перетворює на афоризм, виражений приповідкою або прислів'ям, а то й зовсім позбавляє байку моралізаційної частини – виховної проповіді. Інколи тексти трансформуються в лаконічні жарти, каламбури, анекдоти. Така лаконічна манера й відсутність авторських коментарів не обтяжують сприйняття.

У кожному творі Л. Боровиковського присутній виховний мотив, зазначений у кінцевому афоризмі, наприклад: “Не все те золото, що блищить” (“Трухлявина”), “П'яному і море по коліна” (“П'яний”) тощо. На основі народних приказок та прислів'їв написані такі твори, як “Злодій”, “Свій дім – своя воля”, “Москаль і Мотря”, “Хома”, “Потайкай”, “Йолоп Клим”, “Жевчик”, “Хома”, “Учитель” та ін.

Виховне значення байок важко переоцінити. Вони засуджують паразитизм, неучтво, пихатість, жадібність, моральну нищість тощо – тобто викривають недоліки, які заважають людям жити. І водночас вчать бути людьми, толерантними, працьовитими, доброзичливими тощо, допомагають змінитися на краще, позбувшись недоліків, закликають боротися з тими, хто порушує морально-етичні норми, вироблені людством протягом тисячоліть. Байки мають необмежений філософський потенціал, адже допомагають розуміти добро і зло, правду і кривду.

Тематика збірки досить широка. Серед тем, що найбільше турбували письменника, зазначимо такі:

- літературна праця (“Моя байка”, “Байка”, “Нащо писать”);
- українське дворянство (“Пани”, “Пан та мужики”);
- крутість (“Суд”, “Голова”, “Хитра Химка”);
- вади побутового й соціального життя (“Крикун”, “Лікар”, “Громада”, “Суддя”, “Пархомові воли”, “Лікар та здоров'я”, “Сусідство”);
- проблеми сімейного життя (“Свій дім – своя воля”, “Сидір”, “Прокопова жінка”, “Хомина жінка”, “Трицькова жінка”);

- загальнолюдська мораль (“Багатий, бідний”, “Овечка”, “Свара”, “Охотник”, “Андриї”, “Сірко”, “Вовк та вівчарі”, “Картьож”).

Як бачимо, байки були звернені до актуальних тем, що забезпечило їхню довговічність.

Наприкінці XIX ст. україномовні видання знаходилися у небезпечно складному становищі, тому задля часткової компенсації браку цих видань Б. Грінченко займався створенням книг власноруч. За структурою та оформленням рукописна книга “Байки й прибаутки Левка Боровиковського” копіювала справжні. При створенні її Б. Грінченко виступив як упорядник, редактор, видавець. Для рукописної книги характерні особлива шрифтова режисура тексту, оригінальність архітекτονіки, тобто висока культура графічної форми видання. Цікавість і значущість теми, комунікативний потенціал, стрункість і логічність композиції, простота й естетичність мови свідчать про високу культуру тексту. Отже, видавничий доробок Бориса Грінченка і сьогодні вартий уваги та ґрунтовного вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко Б. Байки й прибаутки Левка Боровиковського / Б. Грінченко. – IP НБУВ. – Олексіївка, 1891р., ф. I, од. зб. 31617, 65 арк.
2. Єфремов С. О. Історія українського письменства / С. О. Єфремов. – К. : Femina, 1995. – 685 с.
3. Іванченко О. В. Періодична преса як джерело дослідження діяльності видавництва “Веселка” / О. В. Іванченко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2009. – Т. 37. – С. 169–172.
4. Косюк О. Творчість Левка Боровиковського та рекламна продукція сучасних електронних ЗМІ: спроба ідентифікації / О. Косюк // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна. – 2008. – Вип. 44. – Ч. 2. – С. 67–75.
5. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник ; 2-ге вид., виправ. / М. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2007. – 496 с.

Майя Одинцова

“Басни и прибаутки Левка Боровиковского” : рукописный проект Бориса Гринченко

В статье идет речь об издательской деятельности Бориса Гринченко. Внимание сосредоточено на обосновании целесообразности составления, аспектах создания и анализе элементов структуры одной из его рукописных книг.

Ключевые слова: Борис Гринченко, издательская деятельность, рукописная книга.

Maya Odintsova

“Fables and prybayutky of Levko Borovykovsky”: handwritten project of Boris Hrinchenko

The article examines the publishing of Boris Hrinchenko. Attention is concentrated on the rationale assembly aspects of the creation and analysis of elements of semantic structure of one of his manuscripts.

Keywords: Boris Hrinchenko, publishing, manuscript.